DOLLARPRÆMIERINGSORDNINGEN (1952–62) – MOTIVER OG VIRKNINGER

JØRGEN ESTRUP

Den danske dollarpræmieringsordning er snævert forbundet med de økonomiske og politiske tilstande, der herskede i efterkrigstidens Vesteuropa, og derfor skal indledningsvis skitseres nogle af de væsentligste træk ved udviklingen i denne periode set i relation til fænomenet dollarknaphed.

DOLLARKNAPHED I EFTERKRIGSTIDENS VESTEUROPA

Den knaphed på dollars, som i 1940'erne og 1950'erne indtog en fremtrædende plads i den økonomiske debat, har i 1960'ernes første del nærmest forvandlet sig til en overflod, der har fået pessimisterne til at tvivle på dollarens stabilitet. Men når diskussion af dollarknaphed således reduceres til historieskrivning, må man ikke glemme, at den øjeblikkelige tilstand hænger nøje sammen med USA's stærke private kapitaleksport og dets vidt forgrenede låne- og hjælpearrangementer, ikke mindst af militær karakter. På vare- og tjenestebalancen har USA, som det var tilfældet i mellemkrigstiden og i et vist omfang også før første verdenskrig, fortsat et betydeligt overskud. Om denne latente mulighed for dollarknaphed skyldes den øvrige verdens manglende vilje til at tilpasse sig ændringer i USA's økonomi; om de uafbrudte svingninger i den internationale økonomi til stadighed tenderer mod at give USA et overskud, eller om man med nationalbankdirektør Hoffmeyer[1]) kan opfatte overskuddet som et udtryk for USA's komparative fordele ved produktionen af varer, hvor »research« spiller en særlig rolle som tilpasningsreaktion, skal ikke her debatteres. Fremhæves skal det imidlertid, at dollarknapheden ikke isoleret bør ses som et resultat af den anden verdenskrig, men derimod snarere som et fænomen, der hører det 20. århundrede til; under denne synsvinkel er efterkrigsperioden interessant p. g. a. dens ekstreme dollarknaphed, som i væsentlig grad var en følge af verdenskrigens omvæltninger.

[1]) *Erik Hoffmeyer:* Dollar Shortage, Amsterdam 1958.

Den ændring i produktions- og forsyningsforhold, som den anden verdenskrig førte med sig, var en af de væsentligste årsager til efterkrigstidens tilpasningsproblemer. Den næsten fuldstændige afskæring af handelsforbindelserne mellem på den ene side USA og Storbritannien og på den anden side det kontinentale Vesteuropa medførte først og fremmest en stigende selvforsyningsgrad for alle parter. Men derudover måtte der nødvendigvis også ske en total omlægning af importen. Medens de besatte lande i væsentlig grad måtte stille sig tilfreds med de sparsomme forsyninger, den tyske økonomi kunne klare, blev Storbritannien i vidt omfang afhængig af tilførsler fra statssamfundslandene og USA. De latinamerikanske landes produktion blev til gengæld i væsentlig grad lagt an på at forsyne USA. I de første år, efter at normale handelsforbindelser var genoptaget i 1945, havde det krigshærgede Vesteuropa naturligvis voldsomme behov for tilførsler. Disse måtte imidlertid i stort omfang tilfredsstilles via USA og Canada, idet handelssamkvemmet med Østeuropa næsten gik i stå p. g. a. det politiske systemskifte. Der måtte følgelig opstå et betydeligt underskud i handelen med dollarområdet i denne periode. Til trods for, at Vesteuropas produktion relativt hurtigt blev bragt på fode, viste dette underskud sig imidlertid at være af mere permanent karakter. I 1947 havde de kontinentale OEEC-lande excl. Schweiz således et samlet underskud på de løbende poster i handelen med USA og Canada på 4,3 mrd. $; i 1950 var underskuddet endnu af størrelsesordenen 1,4 mrd. $. Mange faktorer udover de ovennævnte ændringer i produktions- og forsyningsstrukturen bidrog hertil.

I krigsårene gjorde *stærke inflationstendenser* sig gældende i hele Vesteuropa incl. Storbritannien. Det afhang imidlertid fuldstændigt af de enkelte landes politik, om disse tendenser fik lov til direkte at påvirke prisniveauet, og man fik således en række grader af åben eller undertrykt inflation. På den vestlige halvkugle havde inflationen ikke nær det samme omfang, og det var følgelig klart, at der allerede gennem de forskellige prisniveauer ville opstå svære betalingsbalanceproblemer, når de normale handelsforbindelser genoptoges ved krigens afslutning. Af stor betydning måtte det naturligvis være, at de valutakurser, der kom til at gælde, så vidt muligt afspejlede de købekraftsforskelle, der eksisterede landene imellem. Imidlertid havde man under krigen på mange områder sat den frie prisdannelse ud af kraft, og man kunne derfor ikke vente, at det fra begyndelsen skulle lykkes at bringe blot en rimelig overensstemmelse mellem valutakurserne og forskellene i købekraft. Fra britisk side foreslog man at løse problemet ved i en periode at lade kurserne svinge frit, indtil man havde opnået den ønskede tilpasning. En sådan politik ville imidlertid i det mindste i en overgangsperiode betyde store træk på USA, og amerikanerne var bl. a. af denne grund mere interesseret i et relativt fast system af kurser,

der gennem dollaren var bundet til guldet. En sådan ordning ville samtidig kunne bidrage til at hindre en genoplivelse af de fra 30'erne kendte tilstande, hvor devalueringer anvendtes som handelspolitisk våben.

Da man i 1944 i Bretton Woods blev enige om udformningen af IMF (International Monetary Fund), blev det de amerikanske synspunkter, der sejrede. Fra Valutafondens start i marts 1947 anmeldte medlemslandene parikurser i forhold til US-dollar, og disse kurser kunne kun svinge i meget begrænset omfang. Som det kunne ventes, havde man imidlertid ved fastsættelsen i for høj grad ladet sig vejlede af førkrigstilstande, hvilket bevirkede, at *flere valutaer var stærkt overvurderede;* blandt disse såvel engelske pund som franske franc. En sådan overvurdering måtte naturligvis forringe konkurrenceevnen over for dollarområdet og således i væsentligt omfang bidrage til en intensivering af dollarproblemet.

Imidlertid var det næppe i første række IMF's statutter, der afholdt de kontinentale vesteuropæiske lande fra gennem devalueringer at forbedre deres konkurrencemæssige stilling over for dollarlandene. *Væsentlige usikkerhedsmomenter knyttede sig til virkningen af en devaluering* i den foreliggende situation. Mange frygtede, at den fortrinsvis ville vise sig som en voldsom forøgelse af inflationspresset, medens de på den anden side ikke følte sig overbevist om, at eksporten til dollarområdet ville stige væsentligt. Samtidig kunne man næppe vente nogen ændring i dollarudgiften til importvarer, når man tog de gældende importrestriktioner i betragtning. Snarere måtte man forudse, at de kreditor- og debitorpositioner, der fandtes mellem de vesteuropæiske lande indbyrdes, ville blive trukket skarpere op, med mindre samtlige lande devaluerede samtidig og i samme størrelsesorden over for dollar.

Det var særlig det kontinentale Vesteuropas forhold til Storbritannien, der i denne forbindelse var betydningsfuldt. Adskillige kontinentale lande havde store overskud i samhandelen med Storbritannien, men den *manglende konvertibilitet* betød, at disse ikke som før krigen kunne anvendes til at finansiere import fra dollarområdet. Et system af bilaterale aftaler var trådt i stedet, og dette indebar et stærkt incitament til at balancere handelen over for hvert enkelt land. En devaluering i forhold til dollaren måtte således for de øvrige vesteuropæiske lande forudsætte, at også sterling devalueredes. Da dette skete i september 1949, fulgte så godt som alle de kontinentale vesteuropæiske stater med.

Den lindring i dollarknapheden, som denne forøgelse af Vesteuropas konkurrencevne skulle bibringe, begrænsedes imidlertid væsentligt af en ganske *umådeholden amerikansk protektionisme*. Denne beskyttelseslovgivning, der i stort omfang havde rod i 30'ernes depression, hindrede på mange områder totalt adgangen til det amerikanske marked. Blandt de bestemmelser, der i særlig grad kritiseredes fra vesteuropæisk side, må nævnes

»Buy American-Act«, der sikrede amerikanske virksomheder leverancer til det offentlige, med mindre udlændinge kunne give tilbud, der var mindst 25 pct. billigere, og »Defense Production Act«, som i stor udstrækning berørte danske interesser, idet der i denne var hjemmel for en kvantitativ begrænsning af importen af mejeriprodukter. Mange andre enkeltområder, bl. a. den omfattende skibsfartsprotektionisme, kunne fremdrages, men lige så væsentligt er det i denne forbindelse at gøre opmærksom på den beskyttelse, som indirekte lå i den veritable jungle af toldsatser, der udgjorde den amerikanske toldlovgivning. Fortolkningen af disse regler indebar en væsentlig usikkerhed for den udenlandske eksportør og var således i høj grad medvirkende til, at europæiske varer snarere dirigeredes til andre europæiske lande end til det usikre amerikanske marked.

Ud fra synsvinklen amerikansk protektionisme forekommer *Marshallhjælpen* unægtelig paradoksal. I denne forbindelse må det imidlertid ikke glemmes, at dette storstilede hjælpeprogram på væsentlige områder tilgodeså amerikanske interesser. Først og fremmest var det et led i USA's bestræbelser på at skabe et effektivt bolværk mod den fremtrængende kommunisme, og yderligere kunne modtagerlandene ikke frit disponere over de bevilgede lån og gaver, men var forpligtet til at anvende dem til import af bestemte amerikanske produkter. På den anden side var det på længere sigt en fordel for alle parter, at USA som modydelse fordrede en liberalisering af den vesteuropæiske handel, håndhævet gennem organet OEEC. Fra planens start i 1948 til dens udløb i sommeren 1952 blev der i alt ydet ca. 12 mrd. $ i hjælp.

DOLLARPRÆMIERING I VESTEUROPA

Som tidligere nævnt, var der trods de amerikanske hjælpeprogrammer endnu i 1950 et betydeligt underskud i Vesteuropas forhold til USA og Canada. Den fortsatte bedring af den europæiske stilling, der trods alt var sket siden krigsafslutningen, blev imidlertid brat afbrudt ved udbruddet af Koreakrigen i sommeren 1950. Den almindelige råvareprisstigning, der efterfulgte krigsudbruddet, bidrog i høj grad til at forøge inflationstendenserne i de vesteuropæiske lande og forringe deres betalingsbalancer i tilsvarende omfang. Under disse omstændigheder kan det ikke undre, at bestræbelserne på at frigøre den europæiske handel gik i stå. Såvel Frankrig som Storbritannien suspenderede den igangværende liberalisering, og i så godt som alle vesteuropæiske lande skete der en udvidelse af de anvendte restriktive systemer specielt med henblik på en forøgelse af dollarindtjeningen.

En af de foranstaltninger, der fandt størst udbredelse i denne periode, var dollarpræmieringsordningen; i engelsksproget litteratur ofte benævnt

»export retention quota«. Under dette system havde eksportører, der for deres varer modtog betaling i dollars, alt efter ordningens udformning, enten ret til direkte at tilbageholde en bestemt procent af dollarprovenuet, eller krav på at modtage tilsagn om bevilling af anden valuta svarende til en bestemt andel af det hjemtagne provenu. De anvendelsesmuligheder, der gaves for denne rettighed, varierede stærkt fra ordning til ordning. I nogle lande, bl. a. Vesttyskland, kunne valutabeløbet kun anvendes til import af visse nødvendighedsvarer, medens man andre steder tillod ret stor importfrihed og ofte gav eksportøren mulighed for at omsætte sin rettighed. Dette gjaldt således Holland. Endelig fandtes, f. eks. i Frankrig, en kombination af disse ordninger. Størrelsen af eksportørens præmie var naturligvis afhængig af intensiteten i det pågældende lands dollarknaphed, men i øvrigt var udbyttet størst i de lande, hvor man tillod såvel tilbageholdelse som fri anvendelse af en del af selve dollarprovenuet.

I. M. F.s STILLING

Et system af denne type, hvor man indirekte yder eksportøren en højere kurs for de hjemtagne dollars, er imidlertid ikke i væsentligt omfang forskelligt fra den mere direkte form for regional kursdifferentiering. I begge tilfælde gælder det, at eksportøren for samme valutaprovenu får en øget afregning i hjemlandets møntenhed, som f. eks. kan anvendes til at sænke eksportprisen eller til reklamefremstød o. l. eksportfremmende foranstaltninger. Men medens den åbenlyse kursdifferentiering udtrykkelig er forbudt i IMF's statutter, var der megen tvivl om, hvorvidt dollarpræmieringsordningen også kunne rammes af dette forbud. Indtil marts 1952, hvor den i fondsoverenskomstens artikel XIV foreskrevne overgangsperiode ophørte, var problemet imidlertid ikke aktuelt. Først fra dette tidspunkt var forbudet mod urimelig valutarisk praksis effektivt, og man var nu nødt til at nå til en afklaring. I maj 1953 besluttedes det at behandle præmieringsordninger som en form for regional kursdifferentiering, og medlemmer, der fortsat anvendte sådanne fremgangsmåder, måtte fremover årligt føre forhandlinger med Valutafonden om muligheden for deres afskaffelse.

DEN DANSKE MOTIVERING

Medens dollarpræmieringsordninger således allerede i 1950 florerede i flere vesteuropæiske lande, blev spørgsmålet først aktuelt herhjemme i efteråret 1951. På dette tidspunkt skete der en udvidelse af den hollandske præmiering af dollareksport, idet eksportørerne nu også ved eksport til de amerikanske styrker i Vesttyskland fik ret til at tilbageholde 10 pct. af selve dollarprovenuet, således som det gjaldt for anden hollandsk dollar-

eksport. Fra dansk side frygtede man, at denne udvidelse af ordningen ville betyde en væsentlig reduktion af det danske salg til USA's tropper, og bl. a. Grosserersocietetets Komité anbefalede handelsministeren at overveje mulighederne for at gennemføre en tilsvarende dansk ordning. Virkningerne af det hollandske skridt lod sig imidlertid vanskeligt efterspore i den første tid, idet den danske eksport til USA-styrkerne i årets sidste måneder lå på et ret højt niveau, og spørgsmålet stilledes foreløbigt i bero.

Langt større betydning fik det imidlertid, at hollænderne nogle måneder senere gennemførte en præmiering af transitvarer. Ved denne ordning blev det muligt fra hollandsk side at tilbyde danske producenter højere priser, end de kunne opnå ved direkte eksport til USA. På denne måde solgte hollænderne ganske vist de danske varer videre med tab, men dette opvejedes rigeligt af den præmie, som rådigheden over en del af valutaprovenuet indebar.

TABEL 1

Danmarks eksport til Holland (1000 kr.)

	Februar	Marts	April	Maj	Juni
1951	7993	8766	9644	6835	4786
1952	8952	13368	15729	12207	8629

Kilde: Vareomsætningen med udlandet 1951 og 1952.

Det hollandske system medførte, at en betydelig dansk eksport, navnlig af frø, i de følgende måneder hjembragte hollandske gylden i stedet for dollars. Dette fænomen er anskueliggjort i tabel 1, hvor man tydeligt ser en stærk stigning i eksporten til Holland i perioden marts-maj 1952. Eksporten lå således i april måned 77 pct. over niveauet for februar. Nedgangen i juni illustrerer det forhold, at det ved forhandlinger med den hollandske regering lykkedes at få præmieringen af transitvarer indstillet foreløbigt i 3 måneder.

Det var imidlertid ikke blot danske eksportører, der havde følt sig generet af andre landes dollarpræmiering. I Vesttyskland ansloges det i april måned, at man i 1951 og 1952 månedlig havde mistet indtægter på 4–6 mill. $ som følge af udenlandske præmieringsordninger. Dette var årsagen til, at forbundsregeringen i slutningen af marts 1952 besluttede, at tyske eksportører skulle have adgang til at råde over 40 pct. af dollareksportprovenuet. Med dette skridt var den danske eksport til USA's styrker imidlertid for alvor bragt i fare, og da det i begyndelsen af maj blev klart, at der på dette punkt rent faktisk var sket et fald fra 3,5 mill. kr. i marts måned til 2,6 mill. kr. i april eller godt 25 pct., blev kravet om en dansk præmiering af dollareksport fremført med fornyet styrke.

Den danske regerings stilling til gennemførelsen af en dollarpræmieringsordning var i starten ret negativ, bl. a. fordi man ønskede at undgå den kronedevaluering, som et sådant system rent faktisk ville indebære. Efter-

hånden som de udenlandske ordninger skærpedes i foråret 1952, blev man imidlertid klar over, at fundamentale interesser stod på spil, og man søgte derfor gennem OEEC at bringe fremgangsmåden til ophør; men resultatet af dette initiativ var negativt.

Sideløbende med den hollandske transithandel med danske dollareksportvarer og det formindskede salg til USA's tropper i Vesttyskland foregik der imidlertid i forårsmånederne en meget uheldig udvikling i landets dollarbeholdning. Nationalbankens beholdning af US-dollars, der ved årets begyndelse svarede til 267 mill. kr., faldt i årets første 6 måneder med ikke mindre end 90 mill. kr. Denne forringelse af landets dollarreserver med ca. 1/3 måtte nødvendigvis føre til overvejelse af metoder til forøgelse af dollarindtjeningen, og sådanne foranstaltninger forekom så meget desto mere nødvendige, som det lå klart, at Marshall-hjælpen ville ophøre med udgangen af juni måned. Denne hjælp havde for 1951 betydet en sparet dollarimport på mere end 400 mill. kr., altså et væsentligt større beløb end dollarreserven. Alt i alt forekom situationen således ret faretruende i sommeren 1952, og regeringen følte sig til sidst tvunget til at udarbejde et forslag til præmiering af dollareksport. Efter at have fået vareforsyningsudvalgets godkendelse trådte forslaget ved en forvaltningsakt i kraft den 6. august 1952.

DEN DANSKE DOLLARPRÆMIERINGSORDNINGS UDFORMNING

Fra dansk side havde man såvel ved forhandlingerne med OEEC som ved forslagets forelæggelse for IMF i forsommeren 1952 søgt at gøre det klart, at en eventuel dansk ordning udelukkende måtte opfattes som en defensiv foranstaltning nødvendiggjort af allerede eksisterende præmieringssystemer. Om denne påstand rummede andet og mere end en god undskyldning for en subsidiering af dansk eksport kan imidlertid kun afgøres ud fra en undersøgelse af de faktisk gennemførte foranstaltninger.

En sammenligning med de i udlandet gældende regler gør det dog hurtigt klart, at den danske dollarpræmiering i sin udformning var relativt moderat. Først og fremmest omfattede præmieringen kun rent danske varer, idet man ikke ønskede ligefrem at tilegne sig andre landes dollarindtjening gennem en præmiering af reeksport. For at kontrollere bestemmelsens overholdelse afkrævede man eksportøren en erklæring om varens oprindelse, og det fastsloges, at en lettere forarbejdning her i landet i form af ompakning eller blanding ikke var tilstrækkeligt til, at varen kunne opfattes som dansk. Ordningens defensive præg understregedes endvidere ved, at man ikke ønskede at præmiere tjenesteydelser.

Ud over den nævnte erklæring krævedes en række forskellige former for dokumentation, når man ønskede et givet vareparti præmieret. Det var således nødvendigt at indsende kopier af det udfærdigede konnossement og

den af toldmyndighederne afstemplede faktura. Endelig var det naturligvis et helt uomgængeligt krav, at eksportøren kunne præsentere kvittering for aflevering af enten US- eller canadiske dollars til en autoriseret valutahandler.

Ved ordningens gennemførelse stillede man imidlertid ikke krav om, at eksporten skulle ske til dollarlande, men forudsatte direkte, at også eksport til f. eks. lande inden for Den europæiske Betalingsunion (EPU) kunne præmieres. I tilfælde af eksport til et EPU-land var man dog nødsaget til at kræve bevis for, at vedkommende centralbank var indforstået med, at betalingen skete i dollars. Hertil føjedes endvidere i september 1952 et krav om, at varepartiet skulle forbruges i det pågældende EPU-land, og at landets centralbank skulle være bekendt med, at køberen havde afgivet en erklæring herom. Herigennem søgte man bl. a. at undgå den konkurrence, der kunne opstå på dollarområdets markeder, hvis danske varer reeksporteredes hertil af et land med en højere præmieringssats end den danske.

Selve præmieringen var også mere moderat end de fleste eksisterende ordninger i andre vesteuropæiske lande. Eksportøren kunne ikke tilbageholde en del af selve dollarprovenuet, men modtog i stedet et såkaldt »bevillingstilsagn«. Dette var et tilsagn om indførselsbevilling for varer, der alene var reguleret af vareforsyningsloven og lov om ind- og udførsel af fisk, og det rummede samtidig en liste over de lande, hvorfra sådan import kunne ske. Landefortegnelsen omfattede hele EPU-området samt Finland, Jugoslavien og Spanien med dets besiddelser, men ingen lande fra dollarområdet. Bevillingstilsagnet lød i begyndelsen på 10 pct. af eksportens c. i. f.-værdi, men blev senere knyttet til f. o. b.-værdien.

For eksportøren frembød der sig flere muligheder for anvendelse af bevillingstilsagnet. Han kunne naturligvis selv begære indførselsbevilling og engagere sig i importvirksomhed, hvis han fandt dette profitabelt. Mere aktuelt var det imidlertid, at bevillingstilsagnene, som i begyndelsen havde en løbetid på 6 måneder, senere skåret ned til 1 måned, var frit omsættelige. Ad denne vej kunne eksportøren med det samme få rådighed over den effektive præmie, hvis højde afhang af kursen på bevillingstilsagnene. En tredje anvendelsesmulighed havde eksportørerne ved bestemmelsen om, at et bevillingstilsagn kunne ombyttes med en købstilladelse til en personbil. Denne sondring mellem købstilladelse til personbil og indførselsbevilling for andre varer hang sammen med den eksisterende stærke regulering af personbilimporten. Et særligt automobilfordelingsnævn udstedte købstilladelser på grundlag af ansøgninger. Når den danske forhandler derefter afhændede en personbil, modtog han af køberen en købstilladelse, som gav ham ret til ny import. Da man ønskede til stadighed at have kontrol med den faktiske import af personbiler, bevarede man sondringen ved gennemførelsen af dollarpræmieringsordningen.

DOLLARPRÆMIERINGSORDNINGENS VIRKNINGER I 1952

Af de foregående afsnit er det fremgået, at den danske præmiering af dollareksport fik en relativt mådeholden udformning. Fra flere sider rejstes der da også kritik af systemet, idet man mente, at ordningen havde en for defensiv karakter til at kunne øve nogen væsentlig indflydelse på den danske økonomi. Søger man at efterspore virkningerne på den samlede økonomi af dette isolerede indgreb, støder man imidlertid på store vanskeligheder. Utallige påvirkninger af såvel tilsigtet som tilfældig karakter er med til at forme den økonomiske udvikling i et land, og med mindre man direkte råder over et særligt indsamlet statistisk materiale, er der næppe nogen mulighed for at give en kvantitativ vurdering af dollarpræmieringens effektivitet. En undersøgelse af ændringerne i den økonomiske situation i de første måneder efter ordningens gennemførelse kan imidlertid sandsynliggøre, om eksportpræmieringen havde den tilsigtede virkning.

Den økonomiske stilling over for dollarområdet, der i foråret havde virket særdeles faretruende, udviklede sig i løbet af efterårsmånederne i yderst positiv retning. Nationalbankens beholdning af US-dollars, der i årets første halvdel var blevet forringet med 90 mill. kr., steg i perioden juli–december med ikke mindre end 317 mill. kr. Af denne forøgelse lå alene 309 mill. kr. på tidsrummet august–december. Marshall-hjælpens bortfald taget i betragtning repræsenterede dette beløb en særdeles overraskende udvikling sammenlignet med tidligere år.

Af tabel 2 fremgår udviklingen i handelsbalancen over for dollarområdet. Eksporten lå i andet halvår af 1952 godt 50 pct. over niveauet for årets første halvdel. Med motiverne for dollarpræmieringens indførelse i tankerne er det særligt interessant at konstatere den stigning, der i årets anden halvdel skete i eksporten til USA's tropper. Også sammenlignet med udviklingen i 1951 var denne stigning meget betydelig. Den øvrige del af eksporten til dollarområdet lå i andet halvår af 1952 ligeledes væsentligt over niveauet for årets første halvdel. En sammenligning med 1951-tallene viser imidlertid, at der var visse sæsonbevægelser i eksporten, og stig-

TABEL 2

Handelsbalance over for dollarområdet i 1951 og 1952

Mill. kr.	1951		1952	
	1. halvår	2. halvår	1. halvår	2. halvår
Eksport til U. S.-army	12	22	21	53
Eksport til øvrige dollarområde	88	142	128	174
Samlet eksport	100	164	149	227
Import fra dollarområdet	405	410	422	198
Handelsbalance over for dollarområdet	−305	−246	−273	29

Kilde: Økonomisk Årsoversigt februar 1953.

ningen fra første til andet halvår var i 1952 endog noget svagere end i 1951. At dollarpræmieringen imidlertid efter eksportørernes mening var af værdi, kan man hurtigt overbevise sig om ved at sammenligne den i 1952 præmierede eksport til USA og Canada med den samlede eksport til disse lande i årets sidste 5 måneder. Den præmierede eksport beløb sig til 131,1 mill. kr. (jfr. tabel 4 længere fremme), medens eksporten i perioden var 162,4 mill. kr. Dette betyder, at man for ca. 85 pct. af eksporten søgte om bevillingstilsagn.

Medens det således synes vanskeligt at sige noget definitivt om ordningens betydning for den samlede eksport til selve dollarområdet, kan der være grund til at se lidt nærmere på eksportudviklingen for de varegrupper, der især har været inddraget under præmieringssystemet. (jfr. atter tabel 4). Grupperne mejeriprodukter og æg samt kød og kødkonserves udgjorde mere end 50 pct. af den i 1952 præmierede eksport. Ser man på udviklingen i disse varers eksport til dollarområdet (tabel 3), synes der i årets sidste to kvartaler i flere tilfælde at være sket en ganske betydelig vækst i dollareksporten sammenlignet med eksporten til andre valutaområder. Tydeligst er udviklingen for kødkonserves, idet 44 pct. af denne vares eksport i sidste kvartal af 1952 gik til dollarlande mod gns. kun 10 pct. i 1951. Der er da heller ingen tvivl om, at dollarpræmieringen har betydet særdeles meget for netop denne erhvervsgren. På et tidspunkt, da man kæmpede med voldsomme afsætningsvanskeligheder som følge af den stærkt udvidede engelske importregulering, betød eksportpræmieringen øgede muligheder for gennem reklamefremstød og prisnedsættelser at skabe et nyt marked for kødkonserves i dollarlandene.

I tabel 3 ser man, at dollarområdets eksportandel ligeledes er øget stærkt for mælk og mælkeprodukter samt for æg. For æggenes vedkommende har ikke mindst den udvidede afsætning til USA's styrker været af betydning. Ægeksporten til US-army voksede fra 1.300 tons i 1951 til ca. 4.700 tons i 1952, og særlig i årets sidste 4 måneder foregik en eksplosiv stigning.

TABEL 3

Eksport til dollarområdet som pct. af den samlede eksportværdi

	1951	1952			
		1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.
Landbrugs- og gartnerivarer i alt	4	4	5	7	8
Heraf: Kødkonserves	10	16	22	34	44
Ost	8	4	3	5	10
Smør	5	9	4	6	7
Æg	1	0	2	9	8
Mælk og mælkeprodukter	12	14	13	23	33

Kilde: Økonomisk Årsoversigt februar 1953.

Som det fremgik af de foregående afsnit, kan en del af den forbedrede stilling over for dollarområdet i andet halvår af 1952 tilskrives dollarpræmieringens virkninger. Den væsentligste årsag til væksten i dollarreserven var dog nedgangen i importen fra dollarområdet. Som det ses af tabel 2, udgjorde importen i 1952's anden halvdel kun 47 pct. af importen i årets første 6 måneder. Flere faktorer var medvirkende til denne udvikling. Først og fremmest var høsten i 1952 usædvanlig stor, hvilket bevirkede, at landbrugets behov for indkøb af dollarråvarer faldt. Dette behov kunne endvidere p. g. a. den almindelige bedring i forsyningssituationen i højere grad tilfredsstilles uden for dollarområdet, samtidig med at Storbritannien i en kortere periode af efteråret 1952 tillod reeksport af dollarvarer mod betaling i sterling. Endelig spillede det en væsentlig rolle, at kulimporten fra USA ligeledes som følge af den forbedrede internationale forsyningssituation kunne indstilles.

DOLLARPRÆMIERINGSORDNINGEN 1953–57

Hidtil er dollareksportpræmieringen hovedsagelig betragtet ud fra dens betydning for forøgelsen af landets dollarreserve. I forbindelse med beskrivelsen af selve systemets udformning er det dog tidligere kort blevet omtalt, at selve præmien havde form af en ret til at indføre visse varer, der var undergivet restriktioner. Medens virkningerne på importen af dollarpræmieringens gennemførelse i begyndelsen ikke var noget mål i sig selv, er der imidlertid ingen tvivl om, at importsiden hurtigt fik en selvstændig betydning. For så klart som muligt at få denne ændring i ordningens sigte frem, vil eksport- og importsiden i det følgende blive behandlet adskilt.

1. Eksportsiden.

Reglerne for præmiering af dollareksport undergik naturligvis en del ændringer i det tiår, ordningen fungerede. På flere områder viste det sig, at de fra starten udformede bestemmelser havde uønskede bivirkninger, og man var derfor nødt til at foretage visse tilpasninger af systemet. Allerede i foråret 1953 blev det således klart, at beregningen af bevillingstilsagnets pålydende som 10 pct. af varens c. i. f.-værdi kunne medføre en tendens til øget anvendelse af amerikanske skibe ved transporten og derved påføre danske skibe en urimelig konkurrence. Endvidere indebar c. i. f.-præmieringen i realiteten en præmiering af tjenesteydelser, som let kunne blive genstand for udenlandsk kritik, og man besluttede derfor i slutningen af marts 1953 at ændre reglerne således, at bevillingstilsagnet fremover kom til at lyde på 10 pct. af varepartiets netto-f. o. b.-værdi, dvs. f. o. b.-værdien med fradrag af udgifter til provisioner, dekorter o. l., som af ekspor-

tøren måtte afholdes i dollars. I øvrigt skete der i forbindelse med denne ændring af beregningsgrundlaget en vis begrænsning i antallet af de præmieringsberettigede varer, idet forskellige kornvarer, bl. a. maltbyg, der var stærkt efterspurgte på det internationale marked og derfor let kunne afsættes mod betaling i dollars, foreløbig blev taget ud. Denne bestemmelse blev dog atter ophævet i sommeren 1953.

Også andre sider af det i august 1952 gennemførte system viste sig imidlertid at have uheldige virkninger. Dette gjaldt først og fremmest bestemmelsen om, at også eksport til lande uden for dollarområdet kunne præmieres, når blot betalingen skete i dollarvaluta. I flere lande, bl. a. Frankrig, hvor man kunne tilbyde den danske eksportør betaling i dollars, var den udenlandske importør samtidig ofte i stand til at opnå et nedslag i prisen, således at den danske dollarpræmiering rent faktisk kom udlændinge til gavn uden at medføre en forbedret stilling for dansk eksport på dollarområdets markeder. Som følge heraf bestemtes det, at fra den 20. maj 1954 og fremover ville kun eksport til det egentlige dollarområde blive præmieret. Leverancer til USA's og Canadas militærstyrker regnedes dog med hertil, ligesom Peru af mere traditionelle grunde blev optaget på landefortegnelsen. Derimod blev Colombia, som Danmark havde en bilateral aftale med, holdt udenfor. For at sikre overholdelsen af disse bestemmelser var det samtidig nødvendigt at skærpe kravene til den af eksportøren præsterede dokumentation. Den væsentligste ændring af disse regler bestod i, at man fremover krævede såkaldt »gennemgående konnossement« som bevis for, at varens endelige destination var et land inden for dollarområdet.

Som tidligere nævnt, er der store vanskeligheder forbundet med en kvantitativ vurdering af dollarpræmieringens betydning for eksporten. Nogle enkelte skøn over virkningerne af en eventuel ophævelse af ordningen foreligger imidlertid. Således kan det nævnes, at det økonomiske sekretariat i 1954 anslog, at systemets bortfald ville medføre en nedgang i dollarindtjeningen på ca. 150 mill. kr. af en samlet dollareksport på ca. 500 mill. kr. i 1953. Samme år udtalte endvidere varedirektoratets direktør, at en eksport på ca. 100 mill. kr. årlig formentlig var fuldstændig afhængig af dollarpræmieringsordningen.

Betragter man perioden som helhed (jfr. tabel 4), bekræftes indtrykket af dollarpræmieringens væsentlige betydning. I alt er der således indtil 31/12 1961 præmieret eksport for 7,7 mrd. kr., medens den effektive eksportpræmie, der dog i væsentlig grad er blevet anvendt til prisnedsættelser, har beløbet sig til mere end 1/2 mrd. kr. De præmierede varer har i stort omfang været næringsmidler, hvoraf alene grupperne mejeriprodukter og æg samt kød og kødkonserves omfatter 46 pct. af den præmierede eksport. Præmieringen af maskineksport har imidlertid også været betydelig, og som

TABEL 4

Eksportpræmieringen

Mill. kr.	6/8–31/12 1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	I alt 6/8-52 til 31/12-61
Præmieret eksport	175,1	498,7	675,6	626,2	659,8	788,6	945,6	1133,1	1111,9	1085,9	7700,5
Heraf: U. S. A. og Canada ..	90,0	279,6	374,1	439,2	452,8	565,9	644,9	786,6	759,6	793,8	5186,5
U. S. og Canada Army	41,1	111,3	111,3	111,3	122,9	119,2	147,9	167,5	186,5	156,7	1275,7
Andre lande	44,0	107,8	190,2	75,7	84,1	103,5	152,8	179,0	165,8	135,4	1238,3
Mejeriprodukter og æg	61,9	148,9	175,0	133,2	145,8	142,8	181,5	203,6	206,5	184,8	1584,0
Kød og kødkonserves .	27,1	112,0	198,7	175,2	135,0	180,4	285,2	320,4	288,0	272,5	1994,5
Andre næringsmidler .	21,8	47,4	56,9	47,6	56,3	73,0	86,2	109,1	93,8	94,1	686,2
Maskiner og apparater	5,3	25,0	31,1	30,5	50,5	57,6	62,5	78,1	96,0	89,9	526,5
Metaller	3,5	39,0	56,9	72,1	74,6	72,7	50,7	105,8	40,0	46,1	561,3
Andre varer	55,5	126,4	157,0	167,6	197,6	262,1	279,5	316,1	387,6	398,5	2348,0
Udstedte bev. tilsagn	17,5	49,9	67,6	62,6	66,0	64,3	71,3	85,0	64,6	54,9	603,7
	ca.	ca.									
Effektiv eksp.præmie	20,0	56,0	54,0	50,1	52,8	51,4	57,0	68,0	51,7	43,9	504,9
Heraf: Mejeriprodukter og æg	7,1	16,7	14,0	10,7	11,7	9,1	10,9	12,2	9,1	7,4	108,9
Kød og kødkonserves .	3,1	12,6	15,9	14,0	10,8	11,7	17,1	19,2	13,4	10,9	128,7
Andre næringsmidler .	2,5	5,3	4,6	3,8	4,5	4,7	5,2	6,5	4,2	3,8	45,1
Maskiner og apparater	0,6	2,8	2,5	2,4	4,0	3,9	3,7	4,7	4,7	3,6	32,9
Metaller	0,4	4,4	4,6	5,8	6,0	4,5	3,0	6,3	1,8	1,8	38,6
Andre varer	6,3	14,2	12,4	13,4	15,8	17,5	17,1	19,1	18,5	16,4	150,7

Anm.: Præmieret eksport afsendt inden 31/12-61, for hvilken betaling er sket i tiden i 1/1–30/6-1962, indgår ikke i opgørelsen. Medtages denne periode, er der i alt udstedt bevillingstilsagn for 625 mill. kr. under ordningen.

Kilde: Handelsministeriet, Økonomisk Kontor.

TABEL 5

Mill. kr.	6/8–31/12 1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	I alt 6/8-52 til 31/12-61
Dollarpræmieringspuljen:											
Udbetalt til eksportørerne (bevillingstilsagn, tilbagekøbt af puljen)		25,1	46,7	42,8	44,9	51,7	55,8	68,3	51,5	44,3	431,1
Indbetalt af importørerne (puljens salg af lånebevill.-tilsagn)		51,2	132,7	134,6	142,3	110,5	15,1	15,7	7,8	5,2	615,1
Dollarpræmieringspuljen, ultimo (indbetalt – udbetalt)		26,1	112,1	203,9	301,3	360,1	319,4	266,8	223,1	184,0	
Indførselsbevillinger/ Købstilladelser:											
Udstedte indførselsbev./købstill. i henh. til dollarpræmieringsordningen	15,5	84,8	205,8	177,1	187,1	139,9	19,1	19,9	9,8	6,6	865,6
Heraf: Biler, motorcykler og knallerter	11,6	69,0	180,1	158,3	168,9	120,3	1,8	1,9	1,0	0,4	713,3

Anm.: Bevillingstilsagn udstedt for eksport, der er betalt i perioden 1/1–30/6-1962, indgår ikke i opgørelsen.

Kilde: Handelsministeriet; Økonomisk kontor.

et koriosum kan nævnes, at en betydelig eksport af metalvarer, især metallegeringer, er blevet mulig under ordningen.

2. *Importsiden.*

Det er tidligere omtalt, at eksportørens præmie havde form af et tilsagn om indførselsbevilling for visse varer, der var underkastet importregulering. Undersøger man, hvilke varer, der fortrinsvis er blevet udstedt indførselsbevilling til under dollarpræmieringsordningen, bliver det hurtigt klart, at importen af nye personbiler (brugte personbiler omfattedes ikke af ordningen), har spillet en ganske afgørende rolle. Af tabel 5 fremgår det således, at 83 pct. af de i alt udstedte indførselsbevillinger vedrører gruppen biler, motorcykler og knallerter, og heraf udgør varebiler, motorcykler og knallerter næppe over 5 pct. De resterende 17 pct. rummer en række forskellige varer, hvoraf nærings- og nydelsesmidler er den væsentligste enkeltgruppe. I betragtning af personbilimportens dominerende stilling vil det følgende næsten udelukkende dreje sig herom.

Da man i 1952 gennemførte dollarpræmieringsordningen, var man klar over, at der i Danmark var et stærkt behov for fornyelse af personbilbestanden. Personbilernes gennemsnitlige alder var anslået til ca. 14 år, og gennem en tilladelse af bevillingstilsagnenes ombytning med købstilladelser ønskede man derfor at imødekomme kravet om udskiftning. De, der ønskede at erhverve bil på denne måde, måtte imidlertid påregne en ekstraudgift til køb af eksportørens bevillingstilsagn, og man regnede med, at dette ville lægge en dæmper på efterspørgslen, således at kursen på bevillingstilsagnene kom til at ligge mellem 60 og 70. Det blev dog hurtigt klart, at den som følge af importreguleringen undertrykte efterspørgsel var langt stærkere end antaget, og kurserne kom derfor i størstedelen af ordningens første 8 måneder til at ligge væsentlig over 100 og var i perioder helt oppe omkring 130. Disse kurser, der indebar en effektiv præmie på indtil 13 pct. for eksportøren, fandt man urimelige, og det besluttedes derfor i april 1953 at fastlåse kursen på niveauet 80. Etableringen af denne faste kurs skete via en dollarpræmieringspulje, som gennem bankerne til alle, der ønskede det, udstedte såkaldte »lånebevillingstilsagn« mod indbetaling af 80 pct. af disses pålydende. Lånebevillingstilsagnene gav nøjagtig de samme rettigheder som de ordinære bevillingstilsagn og kunne derfor bl. a. ombyttes med købstilladelser til personbiler. De til puljen indbetalte beløb anvendtes til opkøb af ordinære bevillingstilsagn til kurs 80. På denne måde blev ingen eksportør i stand til at sælge sit bevillingstilsagn til en højere kurs.

Bestemmelsen om lånebevillingstilsagn betød en afgjort lettelse for personbilimporten og var medvirkende til, at der i 1953 kunne indregistreres ca. 26.000 personbiler mod kun 10.000 i 1952. Til trods for, at personbiler

erhvervet på denne måde fordyredes med 80 pct., vedblev efterspørgslen at være stærk. Regeringen besluttede derfor i december 1953 yderligere at lette importen, idet man fremover kun ville kræve bevillingstilsagn svarende til 75 pct. af automobilets c. i. f.-pris. Herved begrænsedes fordyrelsen for køberen til 60 pct. Denne begynstigelse blev dog allerede ophævet i juli 1954 i forbindelse med den almindelige økonomiske stramning nødvendiggjort af forårets valutatab.

I de følgende år skete der ingen ændringer i reglerne for import af personbiler, og fra flere sider blev der efterhånden givet udtryk for stærk utilfredshed med ordningen. Man fandt, at dollarpræmieringsordningen, der ved sin indførelse var tænkt som et støtte til dollarområdets eksportører, med tiden havde ændret sigte, og nu som hovedformål havde en øget beskatning af automobilkørsel på linie med den i forvejen gældende omsætningsafgift. Til støtte for denne betragtning kunne fremføres, at dollarpræmieringen i finansåret 1954/55 havde betydet en fordyrelse af de indregistrerede køretøjer med 139 mill. kr., medens den ordinære omsætningsafgift indbragte 170 mill. kr. I gennemsnit en fordyrelse med 100 pct. af hver solgt personbil.

Den ovenfor anlagte synsvinkel viste sig at være velbegrundet. I juni 1957 fremsatte regeringen forslag om en ny omsætningsafgiftslov, der i forbindelse med en »frigivelse« af personbilimporten fra EPU-lande indebar, at omsætningsafgiften i fremtiden for alle personbiler skulle være lig med summen af den tidligere omsætningsafgift og prisen på bevillingstilsagn. Der var således tale om en skærpelse af den hidtidige ordning, idet den del af automobilimporten, der tidligere var importeret på grundlag af ansøgning til automobilfordelingsnævnet, nu også måtte betale »dollarafgift«. Statens merprovenu ved ordningen ansloges til 30 mill. kr. – Lovforslaget vedtoges i begyndelsen af juli.

Med placeringen af personbiler på regional friliste havde man i realiteten ophævet dollarpræmieringens importside. I de følgende år udstedtes kun indførselsbevillinger for meget små beløb (jfr. tabel 5), og dollarpræmieringspuljens funktion bestod næsten udelukkende i opkøb af eksportørernes bevillingstilsagn.

DOLLARPRÆMIERINGENS AFVIKLING

Præmieringen af dollareksport blev fra starten stærkt kritiseret af såvel IMF som OEEC. Valutafonden søgte gennem årligt tilbagevendende møder at formå den danske regering til at ophæve ordningen, og OEEC vedtog i januar 1955 en resolution, der opfordrede medlemslandene til inden udgangen af 1955 at ophøre med forskellige former for restriktiv praksis herunder dollarpræmiering. Under henvisning til de mangeartede støttefor-

anstaltninger, der stadig kunne opretholdes af andre medlemslande, besluttede regeringen imidlertid ikke at følge resolutionen, og man blev heri kraftigt støttet af erhvervslivet, der fandt, at ordningen stadig var af væsentlig betydning for eksporten. For dog ikke at spolere bestræbelserne på en øget frigørelse af det europæiske handelssamkvem meddelte den danske regering på OEEC's ministerrådsmøde i juli 1956, at man fra 1/1–1957 ville nedsætte præmieringen fra 10 til 7 1/2 pct. Dette medførte en forringelse af eksportørens effektive præmie fra 8 til 6 pct.

I december 1958 blev de fleste vesteuropæiske valutaer bl. a. den danske gjort konvertible, og hermed bortfaldt den egentlige motivering for dollarpræmieringen. Der blev derfor i marts 1959 truffet beslutning om ordningens afvikling. Med udgangen af 1959 skulle den gældende procent på 7 1/2 nedsættes til 5; denne sats skulle derefter benyttes et år og pr. 1/1 1961 nedsættes til 2 1/2. For varer afsendt efter 31/12 1961 ville der ikke mere kunne udstedes bevillingstilsagn.

I foråret 1960 blev det endvidere bestemt, at det i dollarpræmieringspuljen tilbageværende beløb efter ordningens afvikling skulle indgå i det nyligt etablerede Danmarks Erhvervsfonds midler. Ved udgangen af 1961 indestod der endnu 184 mill. kr. i dollarpræmieringspuljen (jfr. tabel 5).

Fra mange sider rejstes der imidlertid kritik af regeringens beslutning om at afvikle dollarpræmieringen. Såvel landbruget som industrien mente, at virkningerne på eksporten ville være særdeles mærkbare. Især for eksporten af kødkonserves anså man det for sandsynligt, at ordningens bortfald ville betyde en katastrofal nedgang. Som følge af denne kritik optog regeringen i efteråret 1960 forhandlinger med kødkonservesindustrien, og disse resulterede i en beskeden indrømmelse. Den planlagte nedsættelse fra 5 til 2 1/2 pct. pr. 1/1 1961 opgaves, men den endelige dato for præmieringens ophør ændredes ikke. Indtil ordningens udløb den 31. december 1961 var eksportørernes effektive præmie således 4 pct.

KONSEKVENSER AF DOLLARPRÆMIERINGENS OPHÆVELSE

På den danske økonomi som helhed havde ordningens ophør næppe væsentlige virkninger. Dels var de internationale konjunkturer i begyndelsen af 1960'erne så gode, at varer, der som følge af præmieringens bortfald ikke mere var konkurrencedygtige på det amerikanske marked, i de fleste tilfælde kunne finde afsætning andre steder; dels foregik ordningens afvikling så langsomt, at eksportørerne havde gode muligheder for gradvis at ændre deres prispolitik og eventuelt opdyrke nye markeder. Vor samlede eksport til USA og Canada steg endog fra 872 mill. kr. i 1961 til 923 mill. kr. i 1962.

For enkelte af vore eksportvarer havde man imidlertid ventet, at dollar-

præmieringens ophævelse ville betyde en væsentlig eksportnedgang. Dette gjaldt som ovenfor omtalt i særlig grad kødkonserves; men heller ikke i dette tilfælde viste virkningerne sig af større omfang. Den samlede eksport af kødkonserves steg fra 526 mill. kr. i 1961 til 559 mill. kr. i 1962, medens afsætningen til USA og Canada alene voksede fra 251 mill. kr. i 1961 til 303 mill. kr. i 1962.

I enkelte tilfælde havde ophævelsen dog uheldige virkninger. Dette gjaldt således eksporten af metallegeringer, der først var blevet mulig ved dollarpræmieringens indførelse. Udførslen af denne vare lå i 1962 betydeligt under 1961-niveauet.

KONKLUDERENDE BEMÆRKNINGER

Præmieringen af dollareksport må, som det er understreget i det foregående, i stor udstrækning ses i forbindelse med hele efterkrigstidens økonomiske problemkreds. Den umiddelbare motivering for etableringen af en dansk præmieringsordning var den tilspidsede økonomiske situation, som regeringen konfronteredes med i sommeren 1952. Det var den danske regerings håb, at man gennem denne forøgelse af eksportørernes konkurrenceevne kunne skabe en bedring i forholdet til dollarområdet og herigennem muliggøre en almindelig stabilisering af landets økonomiske position. Dollareksportpræmieringen må således ved sin ikrafttræden betragtes som et virkemiddel af mere generel økonomisk karakter i stil med traditionelle fremgangsmåder som valutakursændringer, importrestriktioner og direkte subsidiering af eksporten. Imidlertid var ordningens rolle i dansk økonomisk politik ikke udspillet hermed. Gennem oprettelsen af dollarpræmieringspuljen og udstedelsen af lånebevillingstilsagn knyttedes dollarpræmieringen allerede i 1953 nært til den almindelige motorbeskatning for i sommeren 1957 direkte at indgå i grundlaget for beregningen af omsætningsafgift på motorkøretøjer. Dollarpræmieringen blev således et ganske betydningsfuldt led i den førte finanspolitik, og så tidligt som i sommeren 1954 anvendte man dollarpræmieringspuljen som finanspolitisk regulator, idet man, som tidligere nævnt, øgede kravet til præsterede lånebevillingstilsagn fra 75 til 100 pct. af den ønskede købstilladelses pålydende. Endelig bør det nævnes, at man også i et vist omfang anvendte dollarpræmieringspuljen som pengepolitisk virkemiddel, idet man i efteråret 1954 i forbindelse med den flere gange omtalte økonomiske stramning overførte puljens nettobeløb fra de private pengeinstitutter til nationalbanken.

Præmieringen af dollareksport fik således et virkefelt, der i væsentlig grad oversteg den umiddelbare hensigt med indgrebet, og heri ligger en del af forklaringen på ordningens langvarige forbliven i dansk økonomisk politik.

ANVENDT LITTERATUR:

Raymond F. Mikesell: Foreign Exchange in the Postwar World, New York 1954.
P. Nyboe Andersen: Udenrigsøkonomi, København 1955.
Erik Hoffmeyer: Dollar Shortage, Amsterdam 1958.
Nationalbankens beretning 1952–60.
Det økonomiske Sekretariat: Økonomisk Årsoversigt 1952–54, 1956, 1958 samt 1963.
Grosserer-Societetets Komité: Verdensmarkedet og Danmark 1952–54, 1956–57 samt 1959–60.
Grosserer-Societetets Komité: Handelsberetning 1952–57.
Industriforeningen i København: Tidsskrift for industri 1952, 1956 og 1960.
Industriforeningen i København: Dansk Industriberetning 1952–54.
Industriforeningen i København: Industriforeningens Årsberetning 1960.
Instituttet for historie og samfundsøkonomi: Økonomi og Politik 1952–54, 1956–57 samt 1959–60.
Finanstidende 1951/52.
Handelsstatistiske Meddelelser: Vareomsætningen med udlandet 1951–52 og 1961–62.

Endvidere er anvendt de angående dollarpræmieringen udsendte »Meddelelser fra direktoratet for vareforsyning« samt et statistisk materiale stillet til rådighed af Handelsministeriets licenskontor.